

LIKOVNA UMETNOST

DR. FRANCÈ STELÈ: MONUMENTA ARTIS SLOVENICAE. Smotrno in načrtno znanstveno raziskavanje in proučevanje spomenikov upodablajoče umetnosti na Slovenskem se je pričelo prav za prav šele po vojni. Narodna galerija s svojimi zgodovinskimi razstavami, Umetnostno zgodovinsko društvo z „Zbornikom“ in ljubljanski konservatorski urad so razvili živahno tekmovanje, ki mu je bil namen iskanje, zbiranje, ohranjevanje in znanstveno raziskavanje umetnostnih del preteklosti. Vendar je bilo vse to delo močno otežkočeno, ker je bilo gradivo le malo poznano, priče umetniške delavnosti prejšnjih stoletij razmetane in raztresene in tako rekoč brez preglednosti, prav tako kakor redke razprave o njih, znane komaj peščici strokovnjakov.

Zlasti velja to za najstarejšo dobo, to je za umetnostne spomenike srednjega veka, predvsem za slikarska, kiparska in stavbarska dela romanske in gotske dobe. V tem pogledu je ravno umetnostni konservator dr. Stelè v minulih petnajstih letih opravil nad vse zaslužno in ogromno delo, ko je po vsej Sloveniji odkrival dela gotskih slikarjev po naših cerkvah. Pri tem je dosegel sijajne uspehe in izpod beleža priklical kakor v novo življenje premnoge že pozabljene stenske slikarije na presno, med katerimi so dela velike in absolutne umetniške cene. Šele s temi odkritji in s kritičnimi preiskavanji že prej znanih, a težko dostopnih spomenikov je bilo mogoče podati jasnejšo in preglednejšo podobo umetniškega ustvarjanja naših pradedov. Vendar pa zanesljivega celotnega sintetičnega pregleda zlasti starejših in najstarejših časov doslej nismo imeli, ter je bil zato pogled na ustvarjanje teh dob negotov.

Da se omogoči nam in tujcem kar mogoče popoln in znanstveno točen vpogled v ohranjeno gradivo in s tem analiza umetniških stvaritev preteklosti, se je dr. Stelè lotil zares hvale vrednega dela, da sestavi to umetnostno enciklopedijo, ki naj pokaže, kako so dotekali v slovensko zemljo sodobni tokovi od zunaj in kako so se na naših tleh presnavljali in rodili plodove, ki pričajo, da je bila tedanja naša umetnost na zavidanja vredni višini. Tako delo, kakor je izdaja umetnostnih spomenikov, more z umetnostno topografijo Slovenije, ki jo tako težko že pričakujemo, tvoriti trajno podlago vsi naši umetnostno-zgodovinski vedi. Ime avtorja, ki je že z dosedanjimi spisi iz zgodovine slovenskega cerkvenega slikarstva dokazal najpodrobnejše poznavanje gradiva — saj ga je premnogo odkril in prvi pregledal sam — nam jamči, da bo izdaja na potrebni višini, kritično zanesljiva in kar moči popolna, pri tem pa hkrati znanstveno točna, a vendar umljiva in dostopna izobraženemu lajniku.

Izdaja je zamišljena v štirih delih. Dva zvezka sta namenjena slikarstvu, in sicer prvi srednjeveškemu, drugi pa slikarstvu baroka in romantike do nastopa bratov Šubicev. Z Langusom, Stroyem in Karingerjem (nekako po letu 1870.) se bo slikarski del zaključil. Tretji zvezek bo vseboval stavbinske spomenike od najstarejših do konca baročne dobe, v četrtem pa bo izbor kiparskih del istih časov. Vsak zvezek je razdeljen na snopiče, ki tvorijo vsak zase celoto, in izhajajo vsak mesec po eden. V vsakem so štiri strani besedila (v slovenščini in francoščini) v skoro leksikografski zgoščenosti in zgnetenosti. Ti opisi so zgledno nazorni in jasni, brez moteče navlake in obširnega raz-

prezanja. Vsak snopič ima po osem tabel slik v formatu 34×24 cm. To edinstveno edicijo izdaja Akademsko založba v Ljubljani, ki si je stavila za nalogo izdajanje znanstvenih del.

Doslej so izšli že štiri snopiči, ki obravnavajo po vrsti splošni pregled srednjeveškega stenskega cerkvenega slikarstva na Slovenskem, značilni pojav tako nazvanega „kranjskega prezbiterija“, pa delo slikarja Janeza iz Ljubljane in mojstra Janeza Aquilae iz Radgone in njegovega kroga, ki se je udeleževal zlasti po Prekmurju. — V prvem snopiču so na kratko, a pregledno orisani najstarejši spomeniki od sredine XIII. veka naprej. Ob njih so označeni poglavitni slikarski slogi, ki so se razvijali na slovenskih tleh pod menjajočimi se vplivi duhovnih tokov s severa in juga. Stelè razdeli najstarejšo dobo v čas ranega risarsko-plastičnega sloga, ki se umakne zgodnjegotskemu risarskemu stilu, ki je zagospodoval na severu. Z juga so prišle prvine naslednjega, idealističnega „mehkega sloga“, kamor sodi tudi Janez iz Ljubljane. Sledi realistični severni plastični slog, ki se z idealističnimi sestavinami preliva ponekod, naposled v renesančno slikarstvo, ki se pa zaradi posebnih razmer pri nas skoro ni razvilo do samostojnega življenja. — Drugi snopič vsebuje v obliki monografije zaključeno obdelani problem kranjskega prezbiterija. V slikarski okrasitvi in sploh v umetniškem oblikovanju cerkvenih prezbiterijev je naša oblikujoča umetnost XIV. do XVI. stoletja dosegla morda svojo najvišjo dognanost in čisto samoraslo dovršenost. Okoli sredine XV. stoletja je slikarstvo na Slovenskem s svojimi prezbiteriji izgradilo neko dosledno, popolnoma svojsko, kar tipično idealno obliko, ki je tako ikonografsko kakor estetsko enotna in umetnostno izredno skladna. Pisec nazorno razčleni simbolno in okrasno doslednost in smiselnost teh koloristično pa tudi stavbinsko nenavadno bogatih in razgibanih prezbiterijev, ki pri nas predstavljajo najbolj dovršeno prostorninsko rešitev. Med njimi so nekateri zares pravi biseri tedanje umetnosti; svoj čar in vso pisano mikavnost so ohranili prav do naših dni. Taka sta prezbiterija v cerkvi na Suhi pri Škofji Loki, slovito delo mojstra Jerneja iz Loke, pa na Križni gori nad njo. — Tretji snopič je posvečen slikarju Janezu Ljubljanskemu, glavnemu zastopniku mehkega sloga, ki je po večini delal okoli sredine XV. veka. Poglavitna njegova dela so cikli stenskih slikarij velike umetnostne cene v podružnici na Visokem pod Kureščkom in freske v cerkvicah na Muljavi in na Kamnem vrhu pri Ambrusu. Kakor smo že omenili, je bil Janez Ljubljanski značilni predstavitelj mehkega, idealističnega, plastičnega gotskega sloga, ki je močno naslonjen na umetnost prejšnjega stoletja. — V četrtem snopiču je pa obdelano umetniško snovanje Janeza Akvile iz Radgone in njegovega kroga. Njegove slike po Prekmurju so iz konca XIV. veka, po slogu sorodne s tedanjim slikarstvom v Srednji Evropi, s čisto umetniškega stališča pa manj pomembne. Zanimivo je, da je bil mojster Janez iz Radgone celó stavbar, kar izpričuje dejstvo, da je prezidal med drugim tudi cerkev v Turnišču. Verjetno je, da je bil po narodnosti Nемец.

Če pregledujemo osnutek celotne izdaje Monumentov, vidimo, da je največji del sorazmerno odmerjen slikarstvu, v tem pa srednjemu veku. Morda je temu treba iskati razlog v okolnosti, da je prav ta doba bila doslej najmanj raziskana in je ravno v zadnjih letih vstalo izpod ometa mnogo dotle nepoznanih starih prič, deloma pa v okolnosti, da se je pisec kot konservator imel

priliko največ baviti ravno z umetnostjo tega časa. Zdi se mi, da je baročnemu slikarstvu z romantiko vred odmerjenega vse premalo prostora, komaj devet snopičev, nasproti dvanajstim, kolikor jih bo obsegal srednji vek. Prav tako se mi zdi, da bosta tudi kiparstvo in arhitektura (po sedem snopičev), zlasti zadnja, kar preslabo obravnavana.

Izdaja je res odlično opremljena, tako da prav nič ne zaostaja za največjimi tujimi edicijami. Slike so jasne in nazorne in skrbno odtisnjene. Seveda na žalost na sicer potrebne reprodukcije v barvah pri naših skromnih razmerah ni mogoče misliti. Enostavno, a dostojanstveno zunanost je izdelal mojster Plečnik.

Ko bo izdaja zaključena, bo z njo pridobila slovenska kultura delo vekovne važnosti, ki bo v naši oblikujoči umetnosti takega pomena, kakor so, recimo, Štrekljeve Narodne pesmi ali Biografski leksikon. In kar je pri tem še posebno razveseljivo in tolažljivo v današnjih časih, ki so tako nenaklonjeni duhovnemu življenju, je to, da se je našel zasebnik, ki je prevzel odgovornost za tako izdajo. Drugod izhajajo slična dela z bogatimi podporami akademij, javnih ustanov ali vladarjev. Ne vem, ali je ta založnikova odločitev izraz poguma ali celó drznosti, poslovnega značaja gotovo ni. V teh prečudnih dneh je to delo spet nov dejavni dokaz, da slovenstvo ni zgolj beseda, temveč duhovna in življenjska istinitost.

K. Dobida.

GLOSE

OPOMBE K „ZBRANEMU DELU FRANA ERJAVCA“. Naslednje opombe Ljudmile in Milene Erjavčeve k življenjepisu njunega očeta Frana Erjavca, ki ga je objavil dr. Slodnjak v I. zvezku „Zbranega dela“, govore prav za prav le o Erjavčevem zasebnem življenju. Vendar je uredništvo uverjeno, da so v njih tehtna oporišča za celotnejšo in natančnejšo kritično analizo Slodnjakove uvodne razprave — tako glede orisa Erjavčeve osebnosti kakor glede njegovega literarno-zgodovinskega pomena in vrednosti.

*

V začetku minilega leta je začela izdajati Jugoslovanska tiskarna „Zbrano delo Frana Erjavca“. V življenjepisu, ki ga je spisal profesor dr. Slodnjak za I. zvezek te zbirke, je očetovo zasebno življenje pokazal tako netočno, celó izmišljeno in neresnično, da bi morali marsikaj ovreči, vendar se omejujeva le na najvažnejše.

Dr. Slodnjak piše na strani 13. tole: „Iz novele Zamorjeni cvet moram slutiti, da je morda bil med njima (bratoma) spor zaradi neke ženske, katero je izneveril mlajši brat starejšemu.“

V „Zamorjenem cvetu“ opisuje naš oče svojo prvo ljubezen do deklice iz višjih zagrebških slojev. Ime ji je bilo Melanie. Tako so bila podpisana njena, v nemškem jeziku pisana ljubezenska pisma. Na željo staršev se je morala poročiti z bogatim graščakom. Njena pisma je rajni oče hranil v svoji pisalni mizi.

Pokojna gospa Zarnikova je naši mami marsikaj povedala o tej ljubezni. Njegov brat Mihael pa je ni niti poznal, saj je bil preprost človek, takrat šele v dvaindvajsetem letu, in ni bil nikoli v Zagrebu. O kakšni rivaliteti med bratoma torej ne moremo govoriti. Jasno je, da je ona „stena“ in „bolestna in huda pravda med bratoma“ (str. 14.) le plod fantazije gospoda urednika.